

Jan Hodač, Lubor Lacina, Petr Strejček: Evropské křižovatky.

2. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2014, 184 stran, ISBN 978-80-7485-018-9.

Kniha *Evropské křižovatky* je dílem autorského kolektivu působícího společně na Mendelově univerzitě v Brně. Všichni autoři se specializují na problematiku evropské integrace, přičemž v knize je na toto široké téma nazíráno v zásadě z pohledu dvou hlavních disciplín: tou první je politologie, na niž se dlouhodobě orientují Jan Hodač a Petr Strejček, tou druhou je ekonomie, zastoupená odbornou specializací Lubora Laciny. K této společné knize autoři přikročili po publikaci řady předchozích monografií a učebnic, v nichž postupně rozvíjeli svůj multidisciplinární úhel pohledu na dynamicky se vyvíjející otázku evropské integrace. Zatímco pro Jana Hodače je typická kombinace zkoumání mezinárodní politiky, politologie, globalizace a vztahu politik Ruské federace a Evropské unie, Lubor Lacina na evropskou integraci a zejména na členství České republiky v EU nahlíží spíše z pozice makroekonomické teorie, mezinárodních financí a stále velmi aktuální teorie měnové integrace. Třetí člen autorského týmu Petr Strejček evropskou integraci zkoumá opět z pozice politologie, přičemž se stejně jako Jan Hodač zaměřuje na vztahy mezi Ruskou federací a EU, ovšem z pohledu energetické spolupráce. Lze konstatovat, že recenzovaná publikace je dílem zkušených autorů, kteří reprezentují především akademickou obec, a tak by bylo možné očekávat, že i tato kniha bude spíše vědeckým pojednáním určeným především pro experty v oblasti evropské integrace. Je malým překvapením, že to platí jen zčásti.

Jak už název knihy napovídá, nemáme tentokrát co do činění s další z řady učebnic pro studenty vysokých škol, v nichž se v ucelené podobě prezentuje evropská integrace, popřípadě globalizace ve své komplexnosti. Koneckonců takové publikace mají autoři knihy již za sebou. Tato kniha je určena spíše pokročilejším čtenářům, kteří základům fungování minulé i současné EU porozuměli a nyní hledají „něco navíc“. Tím „něčím“ je pak věcná, argumenty podložená kritická polemika o současných otázkách evropské integrace, která se po střípcích objevuje například v médiích, ale lze ji těžko objevit v ucelené podobě. Tato kniha se právě o takovou polemiku pokouší, byť v negativním slova smyslu. Lze tvrdit, že hlavní ambicí textu je nejen hlasitě a zdůvodněně pojmenování těchto slabých stránek, či přímo kritických míst, ale i jistá návrhová část, v níž se autoři vážně zamýšlejí, kterými kroky lze tyto identifikované nedostatky vyřešit a tím eliminovat téměř jisté budoucí problémy tohoto integračního celku.

Autoři chtějí svou polemiku oslovit široké spektrum vnímavých čtenářů, a proto svou knihu strukturují „jen“ do pěti kapitol, v nichž se od počátku objevují podkapitoly, které už svými řečnickými stylizovanými názvy přímo vybízejí k diskusi. V podstatě nejde ani tak o podkapitoly, jako spíše o témata, s nimiž lze zahájit jak široce pojatý akademický diskurs, tak i malou disputaci v semináři. Kniha přitom i přes svůj spíše diskusní charakter zcela nerezignuje na pedagogické ambice a připomíná čtenářům základní fakta a milníky vývoje Evropského společenství, respektive pozdější Evropské unie. Druhá kapitola následující po úvodu propojuje kontextová fakta počátků evropské integrace s dlouhodobými, tedy žel i současnými problémy EU. Třetí kapitola se široce zabývá aktuálním způsobem ustavení politické moci v Unii a v ní obsažené roli občana. Lze konstatovat, že jednou z hlavních os této kapitoly je takzvaný demokratický deficit, který je autory nejen opakovaně vysvětlen, ale též aplikován na konkrétní příklady. Naopak spíše ekonomické nazírání na současnou vývojové problémy EU nabízí čtvrtá kapitola, jež pojednává o motivech evropské integrace z pohledu minulosti, současnosti i budoucnosti. Očekávanou návrhovou část pak obsahuje pátá kapitola, která uzavírá a shrnuje hlavní zjištění a doporučení plynoucí z argumentace autorů.

Celá kniha nabízí prakticky od počátku až do svého konce velmi dynamický, čtivý text psaný jazykem, který je srozumitelný i pro běžného čtenáře. Snaze o udržení čtenářovy pozornosti svižným, dynamickým stylem, v němž jedna úvaha stíhá druhou a souvislosti propojují uvedená fakta, je obětována výrazová přesnost. V knize se to jen hemží nepřesnými výrazy a odkazy na zdrojové informace, které mohou u některých čtenářů vyvolat pochybnosti o podloženosti autorské argumentace. V zájmu zachování dynamiky v knize často absentují citace pramenů, a tak například na straně 13 nevíme, čí je onen „*názor; s nímž lze souhlasit*“. Jiné výrazy typu „*mnozí mluví*“ či „*hluboké ekonomické a politické problémy*“ by se slušelo v akademické práci vůbec nepoužívat. Nicméně tato kniha není učebnicí ani si neklade za cíl být za každou cenu přesná. Jde jí o vyprovokování diskuse, v níž se názoroví oponenti či příznivci posléze dozvědí i to, co jim v knize mohlo připadat příliš obecné. A provokativního, nikoliv však populisticky laciného textu kniha nabízí mnoho.

To, co se textu nedostává na akademické přesnosti, je bohatě vyváženo silným důrazem na prezentaci souvislostí ovlivňujících vývoj evropské integrace jak z vnějšího, tak z vnitřního prostředí. Právě prezentací informací jinak spíše ukrytých mezi řádky je kniha pro čtenáře velmi cenná a praktická. Z první kapitoly přehledně vyplývá, jakou proměnou postupně prošlo postavení dominantních států v procesu evropské integrace. Zatímco její první dekády do první poloviny sedmdesátých let se jednoznačně nesly v duchu dominantního postavení Francie, jejímž zájmům se měla podřizovat především Spolková republika Německo coby bývalý válečný rival, pak další dekády znamenaly postupný přechod dominantního postavení právě do rukou hospodářsky zdatnějšího Německa, které navíc od roku 1990 vystupovalo jako sjednocený stát. Z předložené analýzy zde mj. vyplývá, že rivalita těchto dvou hlavních představitelů evropské integrace po konci druhé světové války fakticky nikdy neskončila a pokračuje dodnes. Vojenské zápolení bylo vystřídáno především ekonomickým a v něm se postupně prosazovali Němci. Kniha se prakticky v celém svém textu k tomuto klíčovému zjištění vrací a vysvětluje, proč se německá pozice stala ve výsledku tak silnou. K důležitým, aktuálně platným souvislostem lze zařadit i zjištění autorů, že jakékoliv zásadní změny v integračním procesu musí nejprve vyhovovat zájmům největších členů, aby mohly být dále prosazovány. Je nasnadě, že při tak plošně pojatém zkoumání je možná subjektivita pohledu autorů značná. Pozitivní je, že dokážou opakovaně korigovat sami sebe okamžitým vznášením antitezí v poznámkovém aparátu.

Na knize lze dále ocenit odvahu, s jakou se pouští do otevřeného pojmenování kritických míst současné EU, a to často tvrdě a bez servítků. Prakticky co název podkapitoly, to jeden ze zásadních problémů současné EU. Jestliže se EU opakovaně snaží být znalostní ekonomikou s vysokým podílem investic do výzkumu a vývoje, pak zrcadlo nastavené těmto investicím na straně 30 je skutečně empiricky kruté. Není překvapením, že čtenář – občan EU – po určité době propadne znepokojujícímu dojmu, který se dále stupňuje, neboť kniha upozorňuje i na problémy daleko závažnější, než jsou až tragikomicky vyplývané investice do vědeckovýzkumných inovací. Za zvlášť závažné pokládám zjištění, z něž vyplývá čím dál větší odtrženost existence institucí EU od vlastních občanů, respektive od jejich vůle. Tento názor je v knize dále dokreslován nejen konkrétními příklady toho, jak se ratifikace euroústavy přesouvá z rukou občanů (referend) do rukou „spolehlivějších“ členů jednotlivých národních parlamentů, ale i vlastními fakticky pojatými výroky autorů o evidentní neodpovědnosti členů zde uváděných výkonných institucí EU vůči občanům. Je samozřejmé, že lze s autory v mnoha směrech polemizovat. Tvrdí-li například, že současná EU nemá na svých východních hranicích nepřítele představovaného dříve Sovětským svazem a jeho satelity, pak současný vyostřený vývoj mezinárodních vztahů mezi EU a Ruskou federací v období právě probíhající krize na Ukrajině tuto tezi přinejmenším modifikuje.

Knihou se jako červená nit táhne neutuchající kritika přední výkonné instituce EU – a tou je zejména personálně úctyhodně obsazené těleso Evropské komise. Autoři ve své

argumentaci ukazují, jak se supranacionální organizace vytvořená demokratickými státy stává postupně a paradoxně institucí netransparentní, s varujícím demokratickým deficitem kvůli růstu pravomocí, nelegitimitě členů této evropské vlády, propojování moci legislativní a exekutivní a nízké vazbě na veřejnou kontrolu, které se Evropská komise začíná vymykat. Z analýzy současného politického systému EU na straně 66 plynou varovné signály, které autoři obratně shrnují do jednoho z hlavních závěrečných zjištění, jež poukazuje na neudržitelnost stávajícího stavu institucí EU pro další politickou integraci. Je vhodné upozornit, že kniha i přes svou kritiku nesklouzává k apokalyptickým scénářům. Autoři upozorňují na to, že EU není jako celek špatná a má řadu zdravých částí – jednou z nich je pak úspěšná integrace na ekonomické bázi do stadia jednotného vnitřního trhu. K té by se po eventuálním krachu další politické integrace směřující k federativnímu uspořádání bylo možné vrátit. Právě třetí kapitola, pojednávající o politických souvislostech vztahu EU–občan a tvorbě i užití politické moci, přímo překypuje souvislostmi, kterým lze dále věnovat pozornost. Podstatným zjištěním je bezesporu fakt, že základní vztah pro fungování státu, kterým je relace občan–politik, v EU vybudován není. Proces politické integrace je tím od počátku odsouzen k výše zmíněné nelegitimitě v očích evropské veřejnosti. I přesto se z EU dle tvrzení autorů na straně 82 začíná stávat „něco jako stát“, a to nezávisle na občanech a při nevyjasněné odpovědnosti těch, kdo je mají řídit. Legitimita sama coby nezbytná součást demokratické státní moci je dle autorů dále zpochybňována dvojnásobným opakováním referend, kterými představitelé EU při výsledku pro ně nepříznivém dávají *de facto* najevo pohrdání převládajícím názorem občanů (!) členského státu.

Za další podstatné zjištění knihy lze pokládat přehlednou analýzu takzvané *evropské občanské iniciativy*, která svou vnitřní konstrukcí prakticky vylučuje účinnou formu oslovení představitelů institucí EU vlastními občany podepsanými pod petičními archy. Jakési „pouhé zdání demokracie“ autoři nepřímou dokládají vlastní analýzou lobbingu v podmínkách institucí EU. Kniha naznačuje, jak velký vliv mají lobbisté oproti občanům, či dokonce politickým frakcím v Evropském parlamentu na rozhodování orgánu, který má výlučné právo zákonodárné iniciativy v celé EU – tím je, jak známo Evropská komise. V této až emotivně pojaté kapitole je současný mechanismus fungování výše uvedených institucí – vrcholné unijní představitelů nevyjímaje – v podstatě zesměšněn mj. poukázáním na to, že tito představitelé si nedovedou poradit se současným krizovým vývojem nejen celé EU, ale ani eurozóny.

Nicméně navzdory veškerým uvedeným výhradám tato kapitola nekončí výlučnou kritikou. Autoři myšlenku federativního uspořádání EU nechápou jako zavrženíhodný projekt, ale naopak na straně 122 předkládají svůj vlastní návrh možné podoby funkční evropské federace, přičemž za podstatnou premisu lze pokládat jejich doporučení, aby tento proces realizovali reprezentanti národních států vzeší z voleb, nikoliv představitelé byrokratického, občany nevoleného a nepřímou obsazovaného orgánu Evropské komise. S tím lze souhlasit, neboť politici zvolení občany mají v očích stejných občanů obvykle vždy větší legitimitu než nepřímí zástupci, které občané neznají a k nimž mohou postrádat osobní vazbu, nezbytnou například při obecném respektování vydané normy. Autoři zde ve finále uplatňují další formu svého střídavého pohledu na integraci, a to tvrzením, dle něž prohlubování integrace není „všelékem“ na krizový vývoj. Že taková integrace s sebou nese posílení pravomocí nadnárodních orgánů, přičemž přímá politická odpovědnost za učiněné kroky stále leží na národních vládách volených občany, je nasnadě.

Ekonomický pohled, reprezentovaný čtvrtou kapitolou, započatý kruh postupně uzavírá. Politologicky laděné souvislosti jsou vystřídány ekonomickými a jádrem autorského pojednání se zde stává mediálně dobře známá krize eurozóny. K této kapitole lze už v jejím počátku vznést více kritických výhrad. Dle mého názoru se zde zbytečně opakují ekonomicko-politické motivy evropské integrace známé již z úvodních částí knihy.

Doprovází je řada otázek spíše řečnického charakteru, na něž si čtenář musí odpovědět sám. Otázky by mohly být více vyváženy věcnou polemikou a argumentací, jak tomu bylo v předchozích kapitolách. Jako významná determinanta budoucího integračního procesu je zde však výstižně charakterizována ekonomická krize, v níž se eurozóna nachází od roku 2008. Podstatná je dle autorů proto, že evropská integrace byla a je i nyní funkcí ekonomického vývoje. S takovým názorem lze souhlasit. Pesimistická očekávání odvozená z negativních výsledků jednotlivých národních ekonomik obvykle od souvala další pokračování integrace na „příhodnější dobu“ a současné období, poznamenané mj. též dluhovou krizí, prozatím dává této myšlence za pravdu. Autoři se na základě současné, zde představené krize pokoušejí o konstrukci možných vizí budoucího ekonomického vývoje eurozóny. Žel, tato část je pojata velmi obecně, s příliš velkou mírou abstrakce pro čtenáře. Ovšem i zde lze nalézt velmi podnětné myšlenky, které se obhlukem vracejí k dominantnímu postavení Německa v současné EU, analyzovanému již v druhé kapitole.

Kapitola se alternativně vypořádává s otázkou evropské federace a je otázkou, zdali polemika s klasickým dílem Friedricha Augusta von Hayeka *Cesta do otroctví* neměla být zařazena už do předchozí kapitoly. Vybrané citáty z knihy jsou zde použity pro dokreslení žhavé současnosti EU, která sice nezávisle na vlastních občanech směřuje k federativnímu uspořádání, ale dle autorů mnohdy dělá „stejně chyby“, na jaké Friedrich August von Hayek svými zobecněnými výroky upozorňoval již před více než půlstoletím. Tento názor lze propojit se závěrečnou otázkou podkapitoly nazvané příznačně „Integrační proces na rozcestí“. Autoři si kladou velmi obtížnou a svým způsobem palčivou otázku o tom, která témata v integračním procesu v budoucnosti převáží. Za zásadní je označeno to, zda si tato témata bude schopna EU určovat sama, anebo bude nucena pasivně reagovat na silnější tlak témat vnějších. Na této kapitole lze ocenit, že střizlivě nahlíží i na tak ožehavé téma, jakým je možné snížení počtu členů současné eurozóny.

Eventuální vystoupení některých zemí z eurozóny by dle autorů nemuselo znamenat krach celé EU, neboť EU nestojí a nepadá s jednotnou měnou, ale – jak je zde podotknuto – s politickou vůlí vzájemně spolupracovat. Jak se v knize dále zdůrazňuje, ani rozpad EU by neznamenal zhroucení celého procesu evropské integrace, budovaného již více než šest dekad. Rozpad EU tedy dle knihy hrozí jen těm subjektům, které svou existenci spojily s některým z typických nástrojů EU – autoři zde opět uvádějí unijní dotace, které umožňovaly dlouhodobou existenci subjektům s nízkou konkurenceschopností. Možná by bylo vhodné tento výrok doplnit v tom smyslu, že případný rozpad EU by byl ještě závažnější hrozbou pro regulační instituce a subjekty, které svou existenci přímo odvozují od reality EU a její podmnožiny – eurozóny. Závěrečná dynamická analýza končí myšlenkou, která je dle mého názoru možná tím hlavním motivem, který autory přiměl ke zpracování celé knihy: Současný stav v EU je opravdu dlouhodobě neudržitelný.

Knih je přínosná pro poznání současnosti evropské integrace a je nutno poukázat na její „aktualizační“ pohled v komparaci s dříve vydanými učebními texty. Široce pojatá kritická polemika představuje děj evropské integrace v souvislostech a přitom nastoluje desítky témat k veřejné diskusi. Jestliže jedním z rysů vyvíjejícího se lidského vědění je neustálá pochybnost o tom, co víme, a hledání odpovědí na otázky plynoucí z kritického přístupu k vlastní realitě, což je jedním z faktorů lidského rozvoje, pak tato kniha svým „neklidným“ textem svou úlohu zdařile plní. Paradoxně právě typ zvolené argumentace, jež úmyslně rezignuje na akademickou důslednost při odkazování na zdroje prezentovaných myšlenek, nutí čtenáře k tomu, aby výroky v knize obsažené nejdříve sám posoudil, nežli k nim zaujme vlastní postoj.

Recenzovaná kniha je určena pro široké spektrum čtenářů z řad odborné veřejnosti. V první řadě může sloužit jako doporučený studijní text pro studenty a také zájemce

o problematiku nejen evropské integrace. V další rovině je vhodná pro studenty ekonomie, politologie a historie. Je vhodná též pro profesionální žurnalisty, kteří si teprve formují svůj kritický pohled na EU – těm kniha může posloužit jako ukázka nestranného přístupu při interpretaci současné evropské reality.

Michal Petrůj